

Martina Borovčak
Filip Šimetin Šegvić
 povijest

“Iskreno neznanje manje je kobno od krivog znanja” (Ehrliche Unwissenheit ist weniger schlimm als falsches Wissen) 190 godina od rođenja Theodora Mommsena

190. godišnjica rođenja Theodora Mommsena dobar nam je povod da se prisjetimo korifeja njemačke i europske povijesti. U Njemačkoj je nedavno (2002) obilježena stota godišnjica otkako mu je za djelo *Povijest Rima* dodijeljena Nobelova nagrada za književnost. Kao jedini njemački povjesnik s takvim priznanjem, Mommsen se u nizu drugih poznatih njemačkih nobelovaca-književnika, kao što su Paul Heyse, Heinrich Böll, Gerhart Hauptmann i Günter Grass, lako izdvaja. Od davne 1902. godine pa do posljednjeg njemačkog laureata Günthera Grassa teško je iako ne i nemoguće izvršiti usporedbu; obojica su postala simboli Njemačke kulture u svijetu, a po svojim karakteristikama i stavovima zorni odrazi svoga vremena, ma koliko ponekad bili u sukobu s duhom tog vremena. Zajedničko im je i dugogodišnje djelovanje u Berlinu koji se početkom 20. st. nazivalo i »gradom nobelovaca«.

Tradicionalno snažan utjecaj Njemačke na europsku znanost i kulturu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće posebno je jak. On dopire gotovo do svih znanosti, od matematike, lingvistike, gramatike i prava pa sve do filozofije, paleografije, egzegeze,¹

Sl.1: Mommsenova rodna kuća u Gardingu

arheologije i povijesti. Kulturno jedinstvo i državna necjelovitost Njemačke još je početkom 19. stoljeća omogućila postojanje brojnih intelektualnih metropola - Göttingena, Heidelberga, Bonna, Jene, Leipziga, Berlina, Münchena, itd. Njemačku historiografiju u 19. stoljeću vjerojatno najpreciznije obuhvaća pojam historizam. Mirjana Gross definirala ga je kao »nastavak, ali i preoblikovanje prosvjetiteljskih standarda« koji svoje ciljeve doseže osamdesetih godina 19. st. »ostvarenjem njemačke nacionalne države« kada se »njemačka profesionalna historiografija usmjeruje prema legitimaciji unutrašnjeg političkog stanja i propagiranju imperijalne državne politike«. Svakako najpoznatiji predstavnik klasičnog njemačkog historizma bio je Leopold von Ranke (1795–1886), prvi moderni povjesnik koji povezuje kritičku analizu izvora s literarnim stvaralaštvom. I dok je von Ranke zastupao i tražio pisanje povijesti *sine ira et studio*, novije generacije povjesničara historizma krenuli su suprotnim putem, pišući *cum ira et studio*, vođeni strašnim bijesom i gotovo nenadmašivom revnošću.

Von Rankeovi nasljednici, J. G. Droysen, T. Mommsen, H. von Sybel i mlađi H. von Treitschke vrlo su brzo postali medijske zvijezde 19. stoljeća u Njemačkoj. Njihove su knjige tiskane u tisućama primjeraka, članke su im čitali milijuni, a njihova javna istupanja i govore pratilo je na desetke tisuća ljudi. Četiri profesora povijesti tako su u Njemačkoj privlačila golemu pozornost. No za razliku od J. G. Droysena, H. von Sybela i H. von Treitschkea koji su postajali povjesničari bismarckovskog sistema, Theodor Mommsen zalagao se za liberalnu viziju građanskog društva. Iako je podržavao i s oduševljenjem prihvatio ujedinjenje Njemačke, nije odustajao od svojih stavova te je osuđivao svako kršenje ljudskih i građanskih prava, bilo kao član pruskog parlamenta, izaslanik Reicha ili ugledni znanstvenik i profesor.

Christian Matthias Theodor Mommsen (1817-1903) rođen je 30. studenog 1817. u malom gradu Gardingu (u tada još danskoj pokrajini Schleswig-Holstein) kao sin svećenika Jensa Mommsena. Theodor je isprva privatno poučavan kod kuće zbog teške financijske situacije u obitelji, no ipak je 1834. godine upisan na *Christianeum* u Altoni.² Četiri godine

1 Egzegeza je detaljna i kritička analiza i interpretacija autorativnih tekstova (biblijskih, gramatičkih, historijskih, pravnih itd.).

2 *Christianeum* je poznata hamburška gimnazija osnovana 1738. godine u Altoni (danas dio Hamburga). Ime je dobila po danskom kralju Christianu VI. kojemu je zbog personalne unije s Holsteinom pripadalo područje grada Altone. Kraljevskim reskriptom iste 1738. škola postaje *Gymnasium Academicum*. Na *Christianeumu* se uz uobičajeni katekizam, matematiku i pisanje učio i latinski. Kasnije su tome dodani i razni drugi predmeti poput zemljopisa i povijesti. Godine 1828. na gimnaziji je osnovana udruga znanstvenika "Klio" čiji su članovi između ostalih bili Theodor i njegov brat Tycho Mommsen.

kasnije Theodor upisuje pravo na sveučilištu u Kielu. Na fakultetu se priključuje u đačko udruženje *Albertina*³ i 1843. s pjesnikom Theodorom Stormom i bratom Tychom objavljuje zbirku lirskih poema *Liederbuch dreier Freunde*. Već tada se uz pravo interesirao i za povijest, pogotovo antičku umjetnost i književnost.

Važan trenutak u Theodorovu životu dogodio se kada je 1844. godine dobio dansku stipendiju za studijska putovanja koja mu je omogućila posjete stranih država. Tako je prvo posjetio Francusku, a za njegov osobni razvoj bio je posebno važan posjet Italiji (1844–1847) gdje se prvi put susreće s rimskim natpisima. Nakon povratku u Njemačku Mommsen radi kao učitelj, a u vrijeme Ožujске revolucije zastupa liberalna stajališta kao novinar »Schleswig-Holsteinische Zeitung«. Ubrzo nakon toga postaje profesor prava na sveučilištu u Leipzigu, no revolucionarna stajališta koštala su ga posla, pa je godine 1851. morao napustiti grad. Kraće vrijeme predaje rimsko pravo u Zürichu. Ipak, uskoro se vraća u Njemačku. Mommsen je 1858. pozvan na *Preußische Akademie der Wissenschaften*⁴ u Berlinu, a 1861. godine dobiva i mjesto profesora za Rimsku povijest na berlinskom sveučilištu gdje je predavanja držao sve do 1885. Međutim, predavanja na sveučilištu često su bila na drugom mjestu, što se prema svemu sudeći odrazilo i na njegove studente među kojima nije nikada bio omiljen. Ipak, trudio se svim svojim boljim učenicima osigurati radno mjesto. Jedan od njegovih učenika, kasnije istaknuti Max Weber, trebao je prema Mommsenu postati njegov nasljednik, no on se opredijelio za sociologiju da se ne bi našao u učiteljevoj sjeni.

Mommsen je usporedno sa svojom znanstvenom karijerom vodio i ispunjen privatni život. Sa svojom ženom Mariom, kćerkom bogatog izdavača, imao je čak šesnaestero djece, od kojih je dvanaestero dostiglo odraslu dob. Njegovi su unuci Wilhelm Mommsen, Wolfgang A. Mommsen i Theodor E. Mommsen te posebno praunuci Hans i Wolfgang Mommsen naslijedili interes prema povijesti.

Kao znanstvenik, Mommsen je posjedovao sve, pa i više od onoga što je tada trebalo da bi postao zvijezda. Kritičku obradu izvora, osnovu svakog povjesnikova proučavanja, on je svladao kao malo tko u njegovo doba. Upravo je on zaslužan za objavljivanje brojnih izvora i sistematično otkrivanje latinskih natpisa. Otkako je postao član pruske Akademije objavljuje latinske natpise u *Corpus Inscriptionum Latinarum* (CIL)⁵. Mommsenov organizacijski talent tada je došao do izražaja - on je uspio stvoriti čitavu mrežu suradnika, najčešće studenata i kolega, ali i inozemnih stručnjaka. Njegov je doprinos u izdavanju *Monumenta Germaniae Historica* (MGH)⁶ kao voditelja odjela *Auctores Antiquissimi* također neizostavan. Od 1871. do 1888. godine izlazi i Mommsenov sustavni prikaz razvoja rimskog prava u tri sveska. Upravo su njegov rad na zbirkama natpisa i djelo o rimskom ustavnom pravu toliko značajni da neki autori (Bury⁷) misle kako na njima počiva Mommsenova veličina kao historičara, a ne na njegovoj *Povijesti Rima*.

Još u vrijeme studija u Kielu pisao je i političke članke, najčešće tražeći slobodu njemačkog stanovništva u pokrajini Schleswig-Holstein, odakle i sam potječe. Tako prihvaća i ideje revolucionarne 1848. te sudjeluje na nekoliko prosvjeda zbog čega je kasnije i doveden pred sud. Neuspjeh revolucije »odozdo« Mommsena nije obeshrabrio. Kada je uspješno provedena revolucija »odozgo« i ujedinjenje Njemačke pod snažnim kancelarom Bismarckom, Mommsen nije krio vlastito oduševljenje. Ipak, ostao je za razliku od većine revolucionara iz '48 vjeran svojim liberalnim nazorima, braneci građanska prava gdje god je to trebalo. Tako se primjerice uključio u poznati

3 Na njemačkom *Burschenschaft der Albertina*; *Burschenschaft* (skraćeno B) pojam je koji u Njemačkoj približno označava studentski savez odnosno specifični oblik studentskog povezivanja. Nastaju uglavnom u 19. stoljeću inspirirani liberalnim i nacionalističkim idejama. Prva, *Urburschenschaft*, nastaje 1815. u Jeni na inicijativu E. M. Arndta, F. L. Jahna i filozofa J. G. Fichtea. B! su podijeljene na kartele. "Albertina" (*Albertina Burschenschaft*) 1855. preimenovana je u "Teutonia Kiel" koja postoji do danas. Bila je okupljalište studenata Kielskog sveučilišta gdje se raspravljalo o aktualnim političkim zbivanjima ali i povijesti pokrajine.

4 *Preußische Akademie der Wissenschaften* osnovana je na inicijativu Gottfrieda Wilhelma Leibniza 1700. godine, a osnovao ju je brandenburški knez Friedrich III. kao *Kurfürstlich-Brandenburgische Societät der Wissenschaften*. Među brojnim eminentnim članovima akademije posebno se ističu imena L. Eulera, J. le Rond d'Alemberta, J. Th. Ellera, Voltairea, D. Diderota, G. E. Lessinga, Chr. M. Wielanda i I. Kanta. Akademija danas djeluje pod imenom *Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften*.

5 CIL nastaje 1847. nakon što je u Berlinu osnovan stručni komitet s Mommsenom na čelu kojemu je zadaća bila sistematizirati i izdati dotad raspršene latinske natpise. Prvi je svezak izdan 1853. godine, a zasada čitava edicija broji 17 svezaka u više od 70 dijelova koji sadrže preko 180 000 natpisa. Treba istaknuti i podatak da je pruski kralj Vilim I. dodijelio 2000 talira za objavljivanje CIL.

6 *Deutsches Institut für Erforschung des Mittelalters* bavi se srednjovjekovnom poviješću. Institut je osnovan 1819. i uz povremene teškoće u prošlosti djeluje do danas. Pod MGH često se podrazumijevaju i edicije izvora koje institut redovito objavljuje.

7 J. B. Bury (1861-1927), ugledni irski povjesnik, bizantolog i filolog. U nekoliko svojih eseja Bury komentira i spominje Mommsenove radove na koje se i sam nadovezuje; vidi: J. B. Bury i Harold Temperley: Selected Essays of J. B. Bury, Ur: W. S. Ferguson. The American Historical Review, Vol. 36, No. 1 (Oct., 1930).

berlinski *Antisemitismusstreit*⁸ 1879/80. godine braneći »unser Judenthum« - »naše Židovstvo«⁹. Uistinu, nikada nije oklijevao pokazati svoju *zivilcourage*¹⁰. Kao član liberalnih stranaka *Deutsche Fortschrittspartei* (1863–1866) i *Liberale Vereinigung* (1873–1879) bio je u Njemačkom parlamentu te u izbornoj 1881. godini u kritikama ne šteti ni autoritativnog kancelara Bismarcka koji mu prijete tužbom.¹¹ Zanimljivo je napomenuti i da je Mommsen zbog svog otvorenog odobravanja njemačke aneksije pokrajina Alsace-Lorraine (Elsaß-Lothringen) isključen iz francuskog društva *Société nationale des Antiquaires de France*.

Nobelovu nagradu za književnost Theodor Mommsen dobio je 1902. godine¹² za svoje djelo *Römische Geschichte* (*Povijest Rima*).¹³ Švedska Akademija nije samo nagradila njegov neiscrpnii trud na djelu ili njegov opsežni *Gesamtwerk*¹⁴, nego ga je nazvala i »najvećim živućim majstorom historijske interpretacije«. Tada mu zasigurno osigurano je mjesto u svjetskoj književnoj baštini.

SI.2: Mommsen u svojoj radnoj sobi

Bismarcka i njegovu politiku, Mommsen se neće zalijetati, brzo će ga proći euforično pozdravljanje ujedinjenja Njemačke i oslobađanje Schleswig-Holsteina (na početku 1864. nakon pobjede nad Danskom) koje mu je posebno priraslo srcu.

Theodor Mommsen, bolestan tijekom čitave 1902. godine, zbog čega i nije mogao osobno primiti Nobelovu nagradu, umire 1. siječnja 1903. u Charlottenburgu. Pokopan je u Berlin-Kreuzbergu na groblju Svetog Trojstva (II). U svojoj oporuci 1899. piše rezignirano i ogorčeno: »*In meinem innersten Wesen, und ich meine mit dem Besten was in mir ist, bin ich stets ein animal politicum gewesen und wünschte ein Bürger zu sein. Das ist nicht möglich in unserer Nation*« (»Po svojoj najdubljoj naravi, i pritom mislim na najbolje što u meni leži, vazda sam bio *animal politicum* i želio biti građanin. To u našoj naciji nije moguće«). Mommsen je tako već krajem 19. stoljeća uočio ono što će se u Njemačkoj tek mnogo kasnije razotkriti...

Mommsen je unutar dvije godine (lipanj 1854 – proljeće 1856) zastrašujućim tempom usavršio svoje golemo djelo *Povijest Rima*. Posebnu je pozornost obratio i jezičnom izričaju i sadržaju, a korekture je izvodio do samoga kraja. U djelu je obuhvaćena povijest Rima od njegovih ranih početaka do umorstva Julija Cezara. Napisano je vrlo čitko i jasno, a u stvaralačkom smislu doseže najviši intelektualni stupanj. Mommsen je neke pojmove preveo ili objasnio svojim suvremenim rječnikom, tako je primjerice »konzul« postao »gradonačelnik«, a »vojskovođa« je »general«. Pod piščevim perom likovi iz povijesti, bilo da se radilo o diktatoru Suli ili retoričaru Ciceronu, postajali su životni i ispunjeni karakterom. Cezarovu životu posvetio je veliku pozornost te upravo taj dio predstavlja jedan od vrhunaca njegova djela. Baš na tom mjestu primjetan je *Zeitgeist* koji Mommsen unosi. Kao njemački liberal, razočaran je rasulom i poniženjima koja su uslijedila nakon neuspjele njemačke revolucije 1848/1849. godine pa njegovo djelo zorno odražava žudnju za velikom ličnošću koja bi ispravila povijesnu nepravdu i ostvarila težnje mladih liberala.

S obzirom na njegova znanja, mogućnosti i vrijeme, često se postavljalo pitanje zašto Mommsen nije nastavio pisati djela i o vremenu nakon smrti Julija Cezara. No, kada je pisao svoje djelo, velika se ličnost u Njemačkoj još nije pojavila. Nije se pojavila ni situacija u kojoj bi snažan čovjek preuzeo vlast. Dok će gotovo svi drugi historičari bez pogovora prihvatiti konzervativnog

8 Naziv *Antisemitismusstreit* potiče tek iz 1965. od izdavača Wlatera Boehlicha. Poznata debata oko židovstva u Njemačkoj (tada nazivana *Judenfrage*) prije toga je bila poznata pod nazivima *Treischkiade* ili *Treischkesreit* po konzervativnom povjesniku Heinrichu von Treitschkeu koji je debatu i počeo. U raspravu su se uključili gotovo svi ugledniji njemački profesori i osobe iz javnosti.

9 Mommsen izdaje i kratku brošuru pod nazivom *Auch ein Wort über unser Judenthum*, vrlo važnu i često citiranu u brojnim pregledima povijesti Židova u Njemačkoj.

10 Građansku dužnost.

11 Mommsen se tužbe oslobodio, ali se iste godine vodila i prjljava politika po raznim gasilima, pa je tako »*Kladderadatsch*« Mommsena optužio da je osobno podmetnuo požar u vlastitoj radnoj sobi; nazivan je *Mommsohn* čime se tvrdilo njegovo židovsko podrijetlo, a izrugivana je i njegova *Rimska povijest* kao "famozno djelo za koje nažalost još nitko nije čuo".

12 Iste godine postaje i počasni građanin Rima.

13 Svih pet svezaka i dodatci dostupni su na njemačkom i engleskom jeziku u digitaliziranoj verziji na internetskoj adresi: <<http://www.gutenberg.org/browse/authors/m#a1105>>.

14 Cjelokupno djelo.

Literatura

I.

Barnes, Harry Elmer. *A History of Historical Writing*. Second Revised Edition. New York: Dover Publications Inc., 1963.

Carr, Edward Hallett. *Što je povijest?* Preveo s engleskog Danijel Vojak. Zagreb: Srednja Europa, 2004.

Fromm, Eberhard. »Gelehrter und Politiker: Theodor Mommsen (1817–1903)«. *Deutsche Denker*. <<http://www.berlin-ehrungen.de/bms/bmstxt00/0001deua.htm>> (22. 5. 2007).

Gross, Mirjana. *Suvremena historiografija: korijeni, postignuća i traganja*. Zagreb: Novi liber; Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, 2001.

Jaeger, Friedrich i Rüsen, Jörn. *Geschichte des Historismus: Eine Einführung*. München: Verlag C. H. Beck, 1992.

Southgate, Beverly. *History: What and Why?: Ancient, Modern and Postmodern Perspectives*. London; New York: Routledge, 2001.

Teggart, Frederick J. *Theory and Processes of History*. Berkely & Los Angeles: University of California Press, 1962.

Theodor Mommsen und die Monumenta Germaniae Historica. Katalog izložbe »Monumenta Germaniae Historica«. Ed. Arno Mentzel-Reuters, Mark Mersiowsky i Peter Orth. München: Monumenta Germaniae Historica, 2003.

Theodor Mommsen: Wissenschaft und Politik im Kaiserreich. Eine Veranstaltung des Friedrich-Meinecke-Instituts. <<http://web.fu-berlin.de/vorlesungsverzeichnis/ws0304/allg/019002001001001001.html>> (11. 5. 2007).

Mommsen. <<http://mommsen.de>> (15. 5. 2007).

Theodor Mommsen: Der erste deutsche Literaturnobelpreisträger <http://www.geschichte-s-h.de/vonabisz/theodor_mommsen.htm> (11. 5. 2007).

»Christian Matthias Theodor Mommsen (1817-1903)«. *Historicum.net*. <http://www.historicum.net/themen/klassiker-der-geschichtswissenschaft/a-z/art/Mommsen_Christ/html/artikel/2505/ca/f8417cd34d/> (22. 5. 2007).

II.

Sl. 1 preuzeta je s <<http://www.geschichte-s-h.de/vonabisz/bilder/mommsen02.jpg>>

Sl. 2 preuzeta je s <http://www.histoiredesjuifs.com/images/1881%20Theodor_mommsen.jpg>

PRO TEMPORE

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI

Pro tempore

Časopis studenata povijesti
godina IV, broj 4, Zagreb, 2007.

Glavni i odgovorni urednik

Goran Mihelčić

Uredništvo

Martina Borovčak, Vanja Dolenc, Goran Mihelčić, Filip Šimetin Šegvić

Urednički savjet, odabir i redaktura rasprava i članaka

Maja Crnjac

Dizajn i priprema za tisak

Nela Marušić
Željka Jordan

Lektura i korektura

Martina Kovačević
Jasna Šarić

Prijevodni sažetaka na engleski jezik

Davor Šoštarić

Izdavač

ISHA Zagreb - Klub studenata povijesti

Naklada

Tiskano u 500 primjeraka

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim radovima izražavaju isključivo stavove autora i ne predstavljaju nužno stavove i mišljenja uredništva i izdavača. Izdanje časopisa ostvareno je uz novčanu potporu Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i izdavačke kuće Profil International. Zahvaljujemo izdavačkoj kući Profil International na financijskoj potpori u tiskanju ovog broja. Časopis je besplatan.

Adresa uredništva:

ISHA Zagreb - Klub studenata povijesti, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb

E-mail:

isha.protempore@gmail.com